

Солун 1925
чылдың август
31-де үнү
ЭГЕЛЭЭН

ШЫНЫ

№ 96 (14820) 1992 чылдың май 21, четверг Солунга ат салган шагы 140. Чагыдар өрттө 10 коп. Сапар өрттө 1 рубль.

Депутатка сөс ЧАГЫГЛАРНЫ КҮҮСЕДИРИБИЛЕ

Ийн-үш чыл бурунгаар янзы-бүрү чаданын депутаттарын бир-ле дугаар шийин алдыкыныкым кылдыр согуш тургусту, сонгучулар-биле ужуражылаар уеинде чамдык кандидат калдык-даа азыраакынарны берип, оларнын буттунер-буттунеринин дугайында болайын турганнар болгай аан. Уе эртен, ол азыраакынардан боттаным турар чүтүлөр саным ийин. Уаус депутаттары чон-биле канчаар аймадал турарда, оларнын сөгүш коваакынарнын билер бе? Бо айтырчык депутат бүрүз чонга солун таарыштыр аймак-биле чугаалап берип, тургустуну турар айтырчыларын дугайында болааларын номчучулар-биле үлекерин күзөтүп. Бо уаааа Тыва Республиканын уаус депутатта. «Билди» интелектуал даргазынын оралакчы К. С. Д. Будаков-биле оон депутатчы аймак-телектеринин дугайында чугаалашкан бис.

— Кара-Сал Домбалачович, сонгучуларыннын чагыглары күүлөр талазы-биле кандай-кандай аймактары бо үе дугузуна кылдыр четтирер? Ону бистин номчучуларымыска каксы-лаа бол, сонгучуларыннын чагыгларын чөтүрүм.

— Сонгучуларыннын чагыгларын чөтүрүм күүлөр талазы-биле болгаш боуду-туну сонгучуларыннын программаларын боттандыраар дээш Кызыл хоорайнын 15 дугаар школанында 8 дугаарлыг депутат бөлүктү тургусту кан бис. Ол бөлүктө Кызыл хоорай Советинин 13 сөзү депутат болгаш Тыва Республиканын ийн үеде депутаттык кылдыр мени сонгуп алган уаус. Депутат бөлүктүн аймак планынын тургусту, аймак-лаа ач турар бис. Кызыл хоорайга кем-херек үтүлгө.

ИНТЕРВЬЮ

директорунун айтырчы кылды-даа дүңдүрүп турарын билдирди, муну көргөчү бо талазы-биле сайгарылаалар доктары болуп турар. Сөгүш дүңдүрүмдү коорай Советинин депутат Г. М. Конов кылган.

Сонгучуларыннын амы бо берге үеде баш бир дүңдүрүп турар айтырчы пенсия болгаш пособие дугайында болгаш, пособие чаш бир ужуражылаа республиканын сонгуп камгалай министрдин оралакчы А. С. Владимирович болгаш Кызыл хоорай Советинин амыдал хандыкында кылдырдын эргелекчи Н. А. Габованын чалаан бис.

Хоорайга чурттаага байжанынын болгаш өскө-лаа түдүктүрүн айтырчы коорай чурттакычалыгына чыгып сонгучулардын болурун турарын байжылаалар, туту-сөптөле айтырчыларын чыге хары-лааны бээрин коорай Советинин дагазынын оралакчы А. Д. Монгуштап даян бис.

Ол мичак Тыва Республикада Дылдар дугайында жою-лаа, аш-чөм хандыкында-зынын база ийитинин чөмө-ниеленин айтырчыларын, сонгучуларын ийегеле, хом-малаанын база Кызыл хоорай Советинин сессияларыннын ийитининин сайгалааны чан-чылаан. 15 болган 16 дугаар окууттарын деңгээлдеринге хей-ийитинин артыгына чөмө түтүлүрүнүн айтырчы деп-путат А. А. Габович дагып каан амыдал-лаа оон ийит-

ДИЛАДИРИП ЭГЕЛЭЭН

Чалаанда «Хемичка» апыр-тывыш ажил-атгыл бир дүңдүрүлгө мичак дилдирер чаш пилоранын ажилдагы кирген. Ону Сесер-оол Матпаа-оолович Монгуштун бригаданын ажил-шылдары кылган. Бизге кирген туту амын соксал чокка азыраак түпкү. Апыр-тывыш ажил-атгыл черинин бригаданы «ДТ-75» трактор-биле иштеш даяжылап, чыдуру, дугурун турар. Шолбан-оол Монгуш дилер мате-риалдарын хергелекчилерге

Арагамч ДОНГАК.

КЛУБ БИЧИИ-ДАА БОЛЗА

Чаш-Хем сууруну клубун кенен деп болур. Ийн ааа чурттаар бажинда Коштер, шийин аалаан келген арти-теринин сугура ортумак шко-ладын спортзалына барып бойдалар. Делем-не чер ол. Ол бичин ший клубун деп ре-портур амын оол. Виктор Номбу бичин, бузулуг, ажил-шиг кылдык. Бо чаланын дым кол кылдык чаланын ажилдагыны пиланы тургу-зуп алган, солун деңгээлдерин ужуражылааларын эрттирер турар.

«Кашпала» деп амыдалык база тургузуп алды. Методист Валентина Саидкалынын учу-ругулазы-биле аныктар мол-чынарга барып, ойнап бер-тешер.

Чокта чаш «Бирги көрүш-көн» мичакшы деп алаан «көзүн» эрттирер. Солун болду. 30 харыгларын ном-чуга конференциянын база оюнуна чалаан. Номчулаа че-кучерин болтулар. Улаас сууруну ач-булугу конфер-тинин көжүзүн боа болду.

Зоя МААДЫ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН МИНИСТЕРСТВОЛАРЫН БОЛГАШ ВЕДОМСТВОЛАРЫН ТУРГУЗАР БАЗА ОЛАРЫН УДУРТУКУЧУЛАРЫНЫН ДАРЫНГА КАНДИДАТТАР ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Дээди Советинин доктаадыр база:

1. Тыва Республиканын күрүне эргелек башкарлыгынын төп органынын чарты аде тургузарыннын талазы-биле Тыва Республиканын Президентинын кырып келген саялаарын дедирер.

2. Тыва Республиканын даразында министрство-лары тургузар:

Экономика министрство; Тууду, архитектура болгаш куртталга-коммунал ажил-ды министрство; Парладал болгаш информа-ция министрство; Чурттагы чочун социал камгалаа министрство; Экология болгаш бойдуе кулаачылар министрство; Улутуну, энегетика, транс-порт болгаш харылаа мини-стерство;

Салгы болгаш материалдык кулаачылар министрство; Туу-ажаа болгаш чонун ажил-биле хандыктыл ми-нистерство;

3. Тыва Республиканын аа-раазында министрство-лары болгаш күрүне комитеттерин дүжүр:

Социал хандыктыл ми-нистерство; Салгы министрство; Куш-ажыл министрство; Экономика талазы-биле күрүне комитетин; Парладал чөдөрлерин, поли-графия болгаш ном саязын херектеринин талазы-биле күрүне комитетин;

Бойдуе камгалаанын та-лазы-биле күрүне комитетин; Тууду болгаш архитекту-ра талазы-биле күрүне комитетин; Чонун ажил-биле хандыктыр талазы-биле күрүне комитетин; Эрттер талазы-биле күрүне комитетин.

4. Эрге-дужааларга томуй-лаарында даразында канды-дагыларыннын талазы-биле саялаарын чөшүрөк деп-кюр:

Күрүне секретарына — Пре-зиденти болгаш Чакаттын

администрациянын удур-тукузуна — Владимир Сал-чакович Огур-оол;

Чакат Даргазынын бирги оралакчысына — экономика министрине — Валерий Бо-лай-оолович Салак;

Чакат Даргазынын бирги оралакчысына — көдөз ажил-атгы министрине — Вадим Орабалоович Оюн;

Куш-ажыл болгаш чонун ажил-биле хандыктыл ми-нистерге — Чагай-оол Серен-ович Монгуш;

Култура министрине — Чылгыч Чимит-Доржуевич Он-дар;

Кадик камгалаа министрине — Борис Кожун-оолович Кудер;

Чонун социал камгалаа министрине — Сергей Дам-баева Кынов;

Күрүне э-көргөзүн эгелек башкараа талазы-биле күрүне комитетинин даргазына — Яков Васильевич Сарба;

Эрттер болгаш өөредилге чөдөрлерин талазы-биле күрүне комитетинин даргазына — Любовь Херекочина Че-оол;

Куш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитетинин даргазына — Сергей Бичелдевич Ооржак;

Тыва Республиканын Дээди Советинин Президентинин К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кычыл хоорай, 1992 чылдың май 12.

Улетпур килдизиниң почтазындан ПАССАЖИРЛЕРНИН ХОМУДАЛДАРЫ

Сөгүш үеде «Шы» солунун редакциямыска пассажирлерин хонулаалары мурункуундан хей кзып турар аларга. Оларнын авторлары республика намыска-биле болгаш районнар-лаа төртү-биле херек кылдып, харылажырын бергелезин айтып, шүгүмчүлө турарар.

Рынок харылааларынче артыкшык амы үеде пассажир аргыштырлыгында улут бер-гелер таваржы турары бил-дирер. Ийн-лаа-ла бар куралдарын ажиллап, болу-учуар аргаларын тул турган, мурунуларга автобус маршут-тарын каап тургузаан, чонун ийегеле хергелекчи хандык-чурчугу чыгулаан номчучу-лар бижип турар.

Сүт-Хем районун Базы-Тала сууруну туртканчы Сайын Менди-Байырова Оор-жа болуучу чагазы-биле ол суурже пассажир автобузу шугу чорувастанын динва-зып турар. Моон мурунда автобус-биле бергелекчи-лерин чок турганын билдизип, амы хүндерге эртенни-не хей кижиге чоктоп дирекциянын чангыа чыгып келешин, авто-бус маяаап турганын бол-гаш колдунда-ла автобус келбес апарганын автор дил-диктап. Автобус келбеске, чангыа чок орук чангыа турган алаан, эрткен-дүшкө аюушталылаа дооп, кол кыдуу, манал туруп бээр-лер. Оларнын арамдык чыгу-лаа ажил-херектиг кижилер хей болур.

Хай эвес автобус саны чөдөр-шештештир, артык кезектер тын-тастан, бергелек ту-рар чүе болза, оода-ла ийе-дөдө ийн-үш-лаа катан авто-бус чоруу турар кылдып ка-ндыр боор? — деп, эл С. М. Б. Ооржак сүмөдө ту-рар.

Чаш-Хем сууруну Илышка сууруну бөлүк чурттакылар-ы база-ла автобус доктаамал эвес чоруу апарганына хом-мудас, чагаа бижеш. Сөгүш үеде суурлар аразынн авто-бустаны шугу чорбастаан. Биз айыл-херектиг кылдып алдыр азыр азыр намыска-ла өөренип турар уруг-дарымызга ужуражып дзы, ааргы кижилерин район амы республика полиция-каларын апар дзын кижиге амы үеде автобуска ийе-гелин окуптап, совок дирек-цияларын экинге, таавак ча-нынга азы орук кылдынга барып чыгып алган, хүнү башыа тулап чангыа ала-ган-дыр деп, олар бижип

турарлар.

Оруктуң байдалы багай эвес. Мурунда Кызылдан пассажир АТБ-инин «Ик-күрүстөр» бешин хүнү-не чо-руу үеинде Илышка азын турда, диказ эл чүе болгай. Каа-Хемдин дожу кезин ирн эгелдээр, автобустан Илыштын тавараны Булак-Бай-Аавка чөтеш, дедир Кымыл хай кире бээр тур-ган. Ичынган чок суурларын чурттакыларына автобус дугайында айтыр чок ту-ду. Ам байдал сир дедир барды. Бо талазы-биле айты-рышты салдыр, автобус ар-гыштырлыгына харылап турар кыялдер: «Кассин чо-тур» деп чындаалганын харылап бээр аларганар. Кижиге болгаш, кассирин ты-ларын болгаш, кассирин ты-ларын болгаш өскө-лаа чөдөр-шештир улауу Балгазынга канчал-чооп чораш, чөдө бөлгө, Эрзинден, Самагал-дайлан келген автобустан кам-амыта пассажирлерин албайн баары бар. Шах-ла мичак тургусту, чамдык пасса-жирлер ажил-херектиг кылдып албайн баар чорукта бар. Рынок үеинин бергелери билдиргеле харын, мичак-лаа Каа-Хем районун солагай талазында суурлар-нын аразында автобус чоруу турарын каап тургузар арга-ла чөдө бар ийегел. Чо-гум-на ичанган бөлүк авто-бул ол дугайын дилеп турар-лар.

Туудуга херектеш хомуду-л хомуду белектер турар. Оон мурунда аймагалар тур-ганы хомуду белектер де-рликтеп үлүс оорлап аларган. Бригадада Екатерина Дойбу-Хая, Мая Доржу-оол, Саяра Дана, Клара Базы дзын ш-калп диктеринин бар. Тууду-жулаалы Владимич Сачы-лар, Килиевич Иргит, Таан-оол Херек, Монгуш-оол Дил-гичек оларын ажил-иништин эш-өөр маастар.

Олар суурга спорт залын база кылдылар. Ону эгелээр дээрге, кран чок. Бо чылын ол спорт залын аймагалга кирер оорудугу. Туудуга хер-гелээр материалдар хер-геле-биле кыл турар. Тууду мастери Андрей Каа-Сал манза, цементин, калазын-ны, шиферин үтүктөл чок-ка чедирип өкөл, кызымак ажилдаан. Ол ажилдып шы-ларын, эки кылырине уагы кичирегейин кылдып келген.

Кан-оол ДЕЛГЕР.

АЖЫГЛАГА КИИРЕР

Бай-Тайганын Төзөлдө ажил-атгылар аразына көжүл чо-руу механизастан колоннада Михаил Соинин уурткаан бригадада чурттага байжанын база маа жамааларын тууду, ону аймагалга кирин, шалычы аймадал келген.

Ол бригаданын тууду-жуу-лары бо хүндер «Бай-Тала» совхозга келээр Советтин чаа байжын кылдып турар-лар. Байжыннын дээзинин ийишкы. Кырып дугулап чы-дааларынча ийишкы, Шенер-дел ажилдары база эгелээр.

Туудуга херектеш хомуду-л хомуду белектер турар. Оон мурунда аймагалар тур-ганы хомуду белектер де-рликтеп үлүс оорлап аларган. Бригадада Екатерина Дойбу-Хая, Мая Доржу-оол, Саяра Дана, Клара Базы дзын ш-калп диктеринин бар. Тууду-жулаалы Владимич Сачы-лар, Килиевич Иргит, Таан-оол Херек, Монгуш-оол Дил-гичек оларын ажил-иништин эш-өөр маастар.

Олар суурга спорт залын база кылдылар. Ону эгелээр дээрге, кран чок. Бо чылын ол спорт залын аймагалга кирер оорудугу. Туудуга хер-гелээр материалдар хер-геле-биле кыл турар. Тууду мастери Андрей Каа-Сал манза, цементин, калазын-ны, шиферин үтүктөл чок-ка чедирип өкөл, кызымак ажилдаан. Ол ажилдып шы-ларын, эки кылырине уагы кичирегейин кылдып келген.

Кан-оол ДЕЛГЕР.

Культура; чогаалдыкчы эвилелдерде

тымылган. «Улут аала» оор, худунгаар ам сынлар арта чок, оларын ашкырып-чөм-гөр, ажил-биле хандыктыр ар-га чок апаарга, Ельшинин ча-гаа улаас келерлер чарлар деп турар. «Улут аала» кижиге-келеринин алаанга дедир барып, «самын экин-ге» алыска келген худунгаар хостуг кижилеринин ара-зынга ам-даа көндүр.

Интелектуал калдык чоруу, салгы-сөптөлдүн буян сүзү дзын демектеш кечен чогаал-дын кажан кезээде төптүс турган. Ол дзын чогаалдыкчы эвилелдер ам харын бир ным тымыл, чаш аргалар-биле ажилдык ужурут бис. Эртинде-биле эе сайгар-дыр дээрге, эвилелдин дар-гаам Даргажын депштеринин барымдалаан, Чогаал-чылар эвилелдин баштаар черинин даргаам сонгуру. Тускай догунаазынын ооруну чоотуу башынын кыл-дып оорай Тыва Республи-канын Чогаалчылар эвилелдин эрге-дүлгөлдөрүн, ажил-чо-рудугулаан хей-онти амыд-далына ийе-келеринде-биле оон чаш Уставын Россия чо-гаалчыларына эри бууда дег чактыртып байланышкан үш-түп, тыва чечен чогаалдын мурунтаан айтырчыларын ший-төлөрүнө көрүндүрүн чү-гула.

Бо айтырчылар чугаала-жып турар, чокта чаш болган баштаар черин сүмележики хуралына — болуучу — салым-чаланы болгаш үр-түңкөлдүг ажил-чоруулазы-биле ийе-келди көргүзө берген анык шүгүлүк Антон Уержаанын кандидаттуралы чоокуу үеде пленумга чугаалажып көөрүс салалдыган.

Александр Александрович Даржай май 30-ле Москвада болуп Хамаарышас күрүне-лерин чогаалчыларын эргелекчи сөздүгүнө киреш-келеш, ийн айда плену-му чылдарын планнап алган. Ичынмас болза, Тыва-нын Чогаалчылар эвилелдинин 50 чыга оон-биле холбанын, тыва чечен чогаалдын чутула айтырчыларынга турасал-кып күтүп болур эртем-арк-тык чутула айтырчылар эр-гелекчи турар бер дег.

Куудучула кылганат чор-лаан анык кижини сөптөп алган, сен президентин аныктар айтырчынын тала-зы-биле өөредилгени болу-с сен бе деп кым-да ичча дедил алган. Антон Уержаа болза өскө херек. Ол Тыванын ком-сомол шапталынын лугуедай дег хүндүлүг атты болуучу карак кылды чогаалдын амы-ды-биле чедип алган хамы болгалды чогаалды, мөчү-бүдүжү-биле анык-өскөлдүн үе-л-болгалында төлөкүл бол-гучу дег психолог башык.

Черин-ооа КУУЛАР.
Тыванын Чогаалчылар эвилелдинин баштаар черинин аскалгучу.

